

Inicjatywy nowego laikatu a parafia farna i wikariat biskupi w Bydgoszczy w latach 80. XX w.

Initiatives of the New Laity and the Main Parish Community
along with the Bishop Vicariate in Bydgoszcz in the 1980s

Lata 80. XX w. to – oprócz ważnych historycznie wydarzeń w dziejach Polski, okres budzenia się, dojrzewania i formowania laikatu rzymskokatolickiego kolejnej generacji w Bydgoszczy. Można zaryzykować stwierdzenie, że obecny stan laikatu ma w znacznej mierze bezpośrednie korzenie w owym szczególnym okresie dziejów.

Laik (gr. *laikos* – ludowy) to świecki – w odróżnieniu od duchownego – członek Kościoła. W tym sensie można powiedzieć, że na Kościół składa się instytucja kapłańska i instytucja laikatu. We współczesnym, choć zawężającym zakres znaczeniowy tego pojęcia, ujęciu, wynikłym z dążeń do zwiększenia roli świeckich w Kościele, przez *laikat* rozumie się bardziej aktywną, utożsamiającą się z Kościołem i konsekwentnie działającą na jego rzecz grupę wiernych świeckich, zorganizowanych w stowarzyszeniach prawa kościelnego lub świeckiego. Jeszcze węższe rozumienie tego pojęcia pozostawia poza jego zakresem typowe grupy pobożnościowe, pietystyczne, liturgiczne, a skupia się tylko na działalności społecznej, ekonomicznej i politycznej, której fundamentem duchowo-intelektualnym jest Społeczne Nauczanie Kościoła. To grupa wiernych świeckich zaangażowana równocześnie w Kościele i w świecie. Takim też zakresem pojęciowym posługiwać się będzie przede wszystkim autor niniejszego artykułu, stosując nawet roboczy termin *nowego laikatu*.

W artykule tym – oprócz narracji historycznej – skupiono się na społeczno-religijnych uwarunkowaniach determinujących najpierw powstawanie, potem rozwój, wreszcie ewolucję *nowego laikatu*.

Organizowanie się nowego laikatu

Ogłoszony 13 grudnia 1981 r. stan wojenny przerwał zainicjowany w sierpniu 1980 r. burzliwy proces transformacji ustrojowej w Polsce. Odebrał środowiskom solidarnościowym możliwości działania publicznego, bez którego oczywiście nie można dokonać fundamentalnych przemian społeczno-politycznych. Mówiąc metaforycznie: znaczna część tych środowisk schroniła się pod skrzydła Kościoła rzymskokatolickiego. Środowiska te składały się zarówno z osób, które w traumatycznej sytuacji stanu wojennego postrzegały Kościół jako opokę, jak i osoby, które po różnych przeżyciach więziennych i innych represjach nawróciły się. Część z tych osób uświadomiła sobie braki w swojej religijności i zaczęła je usuwać. Nie ulega wątpliwości, że programowa ateizacja w Polsce Ludowej nie pozostała bez skutku, poszerzając chociażby obszar zaistniałego już w okresie międzywojennym zubożenia religijnego.

W kwietniu 1982 r. powstał Komitet Charytatywno-Społeczny przy parafii pw. św. Wincentego à Paulo, który na mocy dekretu Prymasa Polski z 16 sierpnia 1982 r. rozszerzył swoją działalność na całą archidiecezję gnieźnieńską, przyjmując nazwę Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i Ich Rodzinom. 8 grudnia 1982 r., ślubowaniem w kościele farnym Aleksandra Grzybka, Stanisława Kaszubskiego, Jerzego Kąkola, Henryka Nowakowskiego, Zenona Palickiego, Stefana Pastuszewskiego, Bernarda Dytkiewicza, Bernarda Pytlewicza i Stanisława Świeżewskiego, rozpoczął działalność Dom Bydgoski Archikonfraterni Literackiej w Warszawie.

Te dwie instytucje prawa kościelnego przez całe lata 80. XX w. nadawały ton działalności laikatu o proveniencji solidarnościowej. Za ich przykładem, ale też z ich inspiracji powstawały inne grupy, przede wszystkim duszpasterstwa ludzi pracy.

W pewnym stopniu działalność o profilu społecznym nastawionym na zmianę, lecz bardziej poświęcając się formacji duchowej niż działaniu publicznemu, prowadziły nadal oazy Ruchu Światło-Życie (powstał w 1954 r.) oraz duszpasterstwa akademickie. Niemniej między tymi obydwoma typami środowisk laikatu miał miejsce przepływ kadr, informacji, wartości oraz dochodziło do współdziałania. Aleksander Grzybek swą formację zawdzięcza duszpasterstwu akademickiemu we Wrocławiu, gdzie studiował, oraz Kościołowi Domowemu Ruchu Światło-Życie, a Edward Małachowski i Stefan Pastuszewski duszpasterstwu akademickiemu. Można tu mówić o dwóch generacjach stowarzyszeń laikatu o orientacji społecznej. Ruch Światło-Życie

i duszpasterstwa akademickie były więc w niemałym stopniu duchowo-ideową bazą formacji laikatu o obliczu solidarnościowym. Do dotychczasowych działaczy doszli nowi. Liczba ich nie była wielka, ale oddziaływanie z racji szczególnego zainteresowania przemianami – bardzo duże. W tym okresie widoczna była rola elit czy – jak kto woli – przewodników duchowych. Grupy nowego laikatu nie były liczne, miały więc charakter kadrowy.

Formacja nowego laikatu

Lata 80. XX w. to czas intensywnej formacji intelektualnej nowego bydgoskiego laikatu. Wynikła ona, z jednej strony, z konieczności oswojenia się, bliższego zapoznania się z myślą chrześcijańską, w tym katolicką przede wszystkim, a z drugiej – z dramatycznego poszukiwania odpowiedzi na pytanie: jaka powinna być niesocjalistyczna rzeczywistość społeczno-polityczna i gospodarka? Nie wystarczała negacja zastanego stanu rzeczy, trzeba było zbudować wizję lepszego stanu, w tym oczywiście państwa, które bazować będzie na wysokich wartościach, a w szerokim przekroju społecznym najbardziej dostępne były wówczas wartości chrześcijańskie. Zbliżenie się do nich było też oczywiście efektem negacji realnego socjalizmu, w tym także wartości humanizmu świeckiego. Tak więc tego typu skłanianie się ku chrześcijaństwu nie zawsze miało cechy świadomego wyboru, ale również reakcji opozycyjnej.

Fundamentem formacji nowego laikatu stało się Społeczne Nauczanie Kościoła. Studiował je Klub Inteligencji Katolickiej, powstały w 1981 r. przy parafii pw. św. Andrzeja Boboli. Studiowała i popularyzowała jego treści, zarówno poprzez rozpowszechnianie wydawnictw, jak i Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej, Archikonfraternia Literacka (AKL), której Dom Bydgoski powstał w 1982 r. z błogosławieństwa bp. Jana Wiktora Nowaka (1931–2002). AKL wydawała popularne zeszyty poświęcone Społecznemu Nauczaniu Kościoła (SNK).

Treści SNK przenikały, choć czasem w uproszczonej, hasłowej formie, do środowisk robotniczych skupionych wokół Duszpasterstwa Ludzi Pracy przy parafii pw. Świętych Polskich Braci Męczenników (od 1983 r.) i pw. św. Józefa, jak również do bydgoskiego oddziału, powstałego w Gdańsku w 1982 r., Bractwa Świętej Brygidy. Przyspieszony kurs SNK, także przeprowadzany na tajnych kompletach, rozpoczynał się od analizy encykliki *Rerum novarum – O kwestii robotniczej* (1891).

Obejmował przede wszystkim: *Singulari Quadam – O organizacjach pracowniczych* (1912), *Nova impendet – O kryzysie gospodarczym* (1931), *Divini Redemptoris – O bezbożnym komunizmie* (1937), *Anni Sacri – O zwalczaniu ateistycznej propagandy w świecie* (1950), *Mater et Magistra – O współczesnych przemianach społecznych w świetle nauki chrześcijańskiej* (1961), *Populorum progressio – O popieraniu rozwoju ludów* (1967), *Laborem exercens – O pracy ludzkiej* (1981), *Sollicitudo rei socialis – Troska o sprawy społeczne* (1987). Społeczne Nauczanie Kościoła – obok zagadnień historycznych – stanowiło treść grupy samokształceniowej zbierającej się w latach 1982–1989 w mieszkaniu Danuty i Zygmunta Kamińskich przy ul. Pestalozziego 9. Oprócz grup typowo kościelnych, SNK było treścią pracy formacyjnej takich stowarzyszeń koncesjonowanych przez państwo, jak: Stowarzyszenie PAX, Unia Chrześcijańsko-Społeczna, Polski Związek Katolicko-Społeczny. Zarówno w jednej, jak i w drugiej grupie stowarzyszeń szukano w SNK wzorów i metod – co oczywiście było pewnego rodzaju naiwnością – poprawy istniejącego stanu rzeczy, choć grupy prawa kościelnego, szczególnie te, które wyrosły z ruchu solidarnościowego, oczekiwały bardziej radykalnej zmiany tegoż stanu. SNK ujmowało mniemania, emocje i intuicje w system intelektualny, stanowiąc bazę praktycznego działania, choć nie zawsze przełożenie to było oczywiste i bezpośrednie. Niemniej, w formacji tej dużą rolę odgrywał duch przyjętej przez protest solidarnościowy chrześcijańskiej zasady *non violence*. Z myśli chrześcijańskiej zrodziła się stosowana w latach 80. XX w. reguła *samoograniczającej się rewolucji i samoograniczającej się demokracji*. W duchu chrześcijańskim definiowano pojęcie ‘solidarność’. Pod tym kątem wsłuchiwano się w nauczanie Jana Pawła II, szczególnie skupione wokół biblijnego wskazania: *Jedni drugich brzemiona noście i w ten sposób spełniajcie prawo Chrystusowe* (Ga 6, 2). Organizowano zbiorowe wyjazdy do stacji pielgrzymek Papieża w latach 1983 i 1987. Traktowano bowiem Jana Pawła II jako nauczyciela narodu, przypisując mu nawet cechy zaocznego przywódcy. Formacja odbywała się też poprzez rekolekcje i pielgrzymki.

Prymasowski Instytut

Oczekiwania nowego laikatu w zakresie formacji zbiegły się z inicjatywą Kościoła utworzenia Prymasowskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego. Była to uczelnia dla świeckich powołana 8 września 1982 r. dekretem prymasa Józefa

Kardynała Glempa na wniosek bp. Jana Wiktora Nowaka, wikariusza prymasowskiego dla Bydgoszczy. Instytut działalność swą rozpoczął jako 3-letnie studium filozoficzno-teologiczne; od roku szkolnego 1984/1985 prowadził magisterskie studia filozoficzno-teologiczne z elementami kultury i literatury chrześcijańskiej; w roku szkolnym 1988/1989 uzyskał osobowość prawną i status wyższej uczelni na prawach państwowych. W 1990 r. afiliowany na pięć lat do Papieskiego Wydziału Teologicznego poznańskiego UAM jako sekcja w Bydgoszczy, od 1998 r. zaczął działać w ramach Uniwersytetu Adama Mickiewicza. Celem Instytutu było i jest systematyczne pogłębianie wiedzy i kultury religijnej, formowanie osobowości chrześcijańskiej oraz kształcenie w zakresie teologii. Od 2007 r. zajęcia odbywają się w obiektach Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Bydgoskiej przy ul. Grodzkiej 18–20. Dyrektorzy: ks. dr Bronisław Kaczmarek (1982–1985), ks. dr Lech Bilicki (1985–1987), ks. dr Marek Pyc (1987–1988), ks. dr Wojciech Szukalski (1988–2004), ks. dr Rafał Grabowski (2004–2010), ks. dr Mirosław Gogolik (od 2010 r.). Pewna część laikatu solidarnościowego, w ramach pogłębiania wiedzy z zakresu Społecznego Nauczania Kościoła, odbyła całościowe bądź częściowe studia w Instytucie.

Publiczna działalność laikatu

Publiczna działalność laikatu w latach 80. XX w. to przede wszystkim Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej oraz – związane z liturgią – spotkania grup o orientacji solidarnościowej.

Uformował się nawet kalendarz tego typu spotkań: 13. każdego miesiąca msza św. w kościele pw. św. Andrzeja Boboli, 16. w kaplicy akademickiej kościoła pw. św. Wincentego à Paulo (inicjator Prymasowski Komitet Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i Ich Rodzinom), 19. w kościele pw. Świętych Polskich Braci Męczenników – I Duszpasterstwo Ludzi Pracy (DLP), a potem 30. w kościele pw. św. Józefa (II Duszpasterstwo Ludzi Pracy). Każda z tych dat miała swoje symboliczne uzasadnienie. I tak w kolejności: rocznica ogłoszenia stanu wojennego, rocznica wyboru Jana Pawła II, rocznica prowokacji bydgoskiej, rocznica porozumień sierpniowych.

Po nabożeństwach zazwyczaj odbywały się spotkania kameralne, podczas których wymieniano informacje oraz wzajemnie umacniano się duchowo. Msze św. oraz spotkania te odgrywały niebagatelną rolę w podtrzymywaniu ducha społecznego oporu wobec uciążliwej rzeczywistości rozpadającego się systemu realnego socjalizmu.

To DLP na Wyżynach gościło 19 października 1984 r. ks. Jerzego Popiełuszkę (1947–1984), który jeszcze tego samego dnia został zamordowany w drodze do Warszawy przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa. Jego przyjazd do Bydgoszczy był inicjatywą laikatu.

Po tym tragicznym wydarzeniu DLP z Wyżyn przyjęło imię ks. Jerzego Popiełuszki, stawiając w 1986 r. w Górsku, w miejscu wprowadzenia błogosławionego, pamiątkowy krzyż (Edmund Bączkowski, Władysław Mastaj, Janusz Piątek, Grzegorz Samuła). Na placu przed kościołem postawiono pomnik ku czci kapłana-męczennika (projekt Jacek Żeszotarski).

Najszerszym forum działalności publicznej laikatu były Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej. Zostały one zapoczątkowane w dniach 17–24 maja 1981 r. przez Duszpasterstwo Akademickie przy kościele pw. Wniebowzięcia NMP, a następnie kontynuowane przez Archikonfraternię Literacką. II TKCh odbył się 11–18 grudnia 1983 r., głównie przy wsparciu parafii pw. św. Andrzeja Boboli. Od 1984 r., aby *uświadomić „ludowej władzy”, że Polacy pamiętają o odebranych im Święcie Niepodległości obchodzonym 11 listopada, organizatorzy postanowili, że Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej odbywać się będą w przedziale czasu obejmującym dzień 11 listopada. Ustalenie takiego terminu obchodów Tygodnia było okazją do nieoficjalnego świętowania Święta Niepodległości, a zarazem istotnym z punktu edukacji obywatelskiej wprowadzeniem do całego programu Tygodnia elementów patriotycznych*¹. Elementy te spletały się z religijnymi, choćby przytoczyć hasła poszczególnych Tygodni: *Chrześcijanie żyją wiarą* (1984), *Chrześcijanie żyją nadzieją* (1985), *Chrześcijanie żyją miłością* (1986), *Chrześcijanie swojej ojczyźnie* (1989). W zamyśle organizatorów refleksja nad rzeczywistością miała pobudzać do zmian tej rzeczywistości. Tygodniom Kultury Chrześcijańskiej towarzyszyło okazjonalne czasopismo, zainicjowane przez Albina Zielińskiego, a redagowane przez Stefana Pastuszewskiego – „Chrześcijański Informator Kulturalny”. Wydawane ono było od stycznia 1986 do kwietnia 1989 r. poza zasięgiem cenzury. Środowisko laikatu, i to nie tylko zorganizowanego, angażowało się w kolportaż książek i czasopism. Archikonfraternia Literacka urządzała okresowe kiermasze przed kościołami. Wspomagano, prowadzone przez ks. Tadeusza Dzięgła ze Zgromadzenia Księży

¹ R. Biniak, A. Grzybek, *Zarys historii Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej w Bydgoszczy*, w: *Jedynemu Bogu i Bydgoszczy*, red. A. Grzybek, E. Małachowski, A. Zieliński, Bydgoszcz 2011, Archikonfraternia Literacka, s. 109.

Misjonarzy, wydawnictwo Nasza Przyszłość, zajmujące się głównie reprintami książek historycznych. Czytelnictwo w latach 80. XX w. odegrało znaczną rolę w formacji laikatu, który jakby odrabiał zaległości w zakresie wiedzy religijno-społecznej. Na tej fali wyrosły istniejące po dziś dzień kioski parafialne.

Szczególną rolę odgrywała działalność charytatywno-społeczna prowadzona przez Prymasowski Komitet Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i Ich Rodzinom. Jego przewodniczącym formalnie był biskup Jan Wiktor Nowak, zastępcą ks. Józef Kutermak CM (1936–1996), a kierownikiem świeckim Stefan Pastuszewski.

Aktywną działalność w Komitecie prowadzili m.in.: Tadeusz Bejgerowski, Andrzej Bieniak, Barbara Dziewulska, Michał Filek, Marian Fundament, Eleonora Harendarska, Andrzej Kiedrowicz, Andrzej Kobiak, Bożena Kucewicz, Antoni Leginow, Andrzej Lucht, Elżbieta Marciniak, Krystyna Perejczuk, Stefan Pastuszewski, Małgorzata Perucka, Barbara Rakowska-Mila, Marek Rewers, Anna Romanow, Wojciech Schmidt, Barbara Tokarczuk, Elżbieta Warzocha, Wiesław Warzocha, Jarosław Wenderlich i Jan Zaklikowski. Angażowali się również lekarze, między innymi: Józef Karwowski, Roman Kotzbach, Halina Petrykowska, Teresa Trzecińska. Duchowym patronem przedsięwzięcia był ks. Józef Kutermak CM, którego aktywnie wspomagał proboszcz bazyliki, ks. Antoni Strycharz CM (1936–2000). Działania Komitetu miały wiele aspektów. Początkowo koncentrowano się głównie na udzielaniu pomocy internowanym, uwięzionym i szykanowanym przez władze komunistyczne. Organizowano i koordynowano dla nich zbiórki pieniędzy, dostarczano paczki, dla rodzin osadzonych organizowano wyjazdy do obozów internowania (Potulice, Fordon i Strzebielinek). Współpracowano z adwokatami (głównie byli to: Piotr Gołda, Andrzej Lehmann, Jan Olszewski, Ryszard Paradowski, Jacek Taylor, Tadeusz Weyna), którzy bronili oskarżanych o przestępstwa polityczne i karanych przez kolegia za wystąpienia antykomunistyczne. Udzielano również porad prawnych, zarówno w zakresie wyboru linii obrony podczas toczących się procesów, pisania odwołań i skarg, a także w sprawach pracowniczych. Członkowie Komitetu byli do takiej funkcji jak najbardziej predestynowani, ponieważ wielu z nich miało wykształcenie prawnicze. W celu rozpracowania tej grupy bydgoska SB założyła sprawę operacyjno-śledczą o kryptonimie „Radca”.

Wszystkie osoby pracowały w Komitecie społecznie. Z czasem ich działalność bardziej koncentrowała się na udzielaniu pomocy materialnej. Rozdzielano dary przychodzące z Zachodu. Członkowie Komitetu rozwozili paczki do domów osób potrzebujących, korzystając

z własnych samochodów. W działaniu tym najbardziej udzielali się: Marian Fundament, Maria Szłapińska i Wiesław Warzocha. Staraniem Komitetu organizowano również kolonie letnie i zimowe dla dzieci działaczy podziemnych struktur „Solidarności” oraz dzieci z biednych rodzin. Głównym organizatorem tych kolonii byli: Violetta Adamska, Józef Cyl, Krystyna Klatecka, Zbigniew Kucewicz, Bolesław Magierowski, Zbigniew Ornowski, Stefan Pastuszewski, Henryk Tokarz, Stanisław Trawicki (1928–1989), Renata Wiszniewska, Maria Zdziarska.

Działalność Komitetu odbywała się pod „ochroną” Kościoła. Opozycjoniści wykorzystywali to często do prowadzenia działań wymierzonych we władze. Komitet, precyzyjniej bazylika, w której znajdowała się jego siedziba, uchodził za punkt kolportażowy prasy niezależnej, książek, znaczków „Solidarności”, kalendarzy, znaczków poczty podziemnej itp. Materiały tam rozprowadzane pochodziły zarówno z lokalnych drukarni bydgoskich, jak i z ośrodków z całego kraju. W ramach działalności Komitetu zorganizowany został również kurs poligraficzny dla młodych osób chcących nielegalnie drukować „bibułę”. Kurs ten prowadził uznawany za najlepszego fachowca do spraw poligrafii w regionie Gerard Lewandowski².

Praca wychowawcza

W połowie lat 80. XX w. większość Polaków zdawała już sobie sprawę z nieuchronności głębokich przemian. Aby poszły one we właściwym kierunku, potrzebne były odpowiednio przygotowane kadry, i to również w odległym horyzoncie czasowym. Priorytetem stało się więc kształcenie nowych pokoleń, stąd między innymi organizacja niezależnych kolonii letnich i zimowisk. W 1986 r. Archikonfraternia Literacka Dom Bydgoski podjęła kontynuację organizacji wypoczynku dla dzieci i młodzieży na koloniach i obozach. Wypoczynkiem realizowanym w duchu wychowania chrześcijańskiego przez 20 lat objęto około 3.200 dzieci i młodzieży pochodzących z rodzin ubogich i zagrożonych patologiami społecznymi, głównie alkoholizmem. Uczestnikami kolonii i obozów żeglarskich, oprócz dzieci z rodzin bydgoskich i terenu województwa, były dzieci z Litwy (Landwarowa, Turgiel Troki), Łotwy (Rēzekne), Białorusi (Mohylew), Kazachstanu

² K. Osiński, *Zarys dziejów NSZZ „Solidarność” Regionu Bydgoskiego (1986–1990)*, Gdańsk 2010, Instytut Pamięci Narodowej, s. 110.

(Pawłodar) oraz z Ukrainy (Lwów). Organizatorami ich byli między innymi: Aleksander Grzybek, Zygmunt Kamiński, Stefan Pastuszewski, Ignacy Trybuszewski.

Przy parafii pw. Matki Boskiej Częstochowskiej powstało Duszpasterstwo Nauczycieli, którego liderkami były Renata Kamińska i Bożena Adamska (1944–2008). Po zarejestrowaniu we wrześniu 1989 r. Katolickiego Stowarzyszenia Wychowawców duszpasterstwo to w 1990 r. przekształciło się w oddział Stowarzyszenia.

Z inicjatywy laikatu powstało w Bydgoszczy liceum katolickie. Rozpoczęło ono działalność od września 1990 r., ale starania grupy laikatu, w której wodziła rej Barbara Wiśniewska-Baryłka, trwały jeszcze w końcu lat 80. XX w.

I Katolickie Liceum Ogólnokształcące im. Króla Jana III Sobieskiego rozpoczęło działalność w 1990 r. jako pierwsza katolicka średnia szkoła niepubliczna i w Polsce, i w Bydgoszczy, która uzyskała zezwolenie ministerialne. Zostało erygowane 7 lipca 1990 r. dekretem Prymasa Józefa kardynała Glempa. Od 2004 r. jest placówką prowadzoną przez Kurię Diecezjalną Bydgoską.

Czas transformacji ustrojowej

Społeczne Nauczanie Kościoła, jako baza ideowo-moralna działalności publicznej laikatu, była w latach 90. XX w. inspiracją działań politycznych, a przynajmniej gry politycznej, głównie w okresie wyborczym (ChDSP, ChSS, ZChN, PAX). Określenia: *człowiek Kościoła* i *antyklerykal* pozytywnie lub negatywnie stygmatyzowały kandydatów do organów przedstawicielskich.

Część kandydatów ze względów taktycznych ukrywała swoje przekonania antyklerykalne, przez które należy rozumieć postulat ograniczenia działalności Kościoła do spraw wyłącznie religijnych, niechęć wobec duchowieństwa, negowanie społeczno-religijnej roli Kościoła³.

Kościół w tym czasie był bowiem utożsamiany z głównym nurtem transformacji ustrojowej, stanowiąc gwarancję jej właściwego kierunku. Kościół jako jedyna stabilna i godna zaufania instytucja w okresie stanu wojennego i szczególnych regulacji prawnych stanowił jakby organ założycielski nowego porządku.

³ E. Ciupak, *Kult religijny i jego społeczne podłoże*, Warszawa 1965, s. 271–272.

Wtajemniczeni wiedzieli, że to w zasadzie od Kościoła wyszła inicjatywa Okrągłego Stołu jako – zaakceptowanej przez większość – pokojowej metody rozwiązania narosłych sprzeczności, a w zasadzie podzielenia się władzą, bowiem większość opozycji solidarnościowej w owym okresie nie brała pod uwagę całkowitego odrzucenia formuły państwa socjalistycznego. *Katolicyzm stał się w Polsce zasadniczym spoiwem rozsadzanej przez przemiany wspólnoty, stworzył metapolityczne ramy tych przemian, opisał je językiem wiarygodnym i osadził w polskim doświadczeniu duchowym*⁴.

Bydgoski laikat stał się – obok Komitetu Obywatelskiego i NSZZ „Solidarność” – bazą organizacyjną i kadrową wyborów do sejmu kontraktowego (4 czerwca 1989 r.) i sejmu I kadencji (27 października 1991 r.). Na SNK opierali swoje programy wyborcze następujący parlamentarzyści: Jan Błachnio (ChSS), Tadeusz Marchlik (PAX; 1946–1995), Stefan Pastuszewski (ChDSP), Grzegorz Schreiber (ZChN), Antoni Tokarczuk (PC) oraz radni: Aleksander Grzybek, Leon Masiak (1934–1995), Stefan Pastuszewski, Jan Szklarski (1922–2008).

W zasadzie programy wyborcze bazujące na Społecznym Nauczaniu Kościoła funkcjonowały przez dwie pierwsze kadencje, gdyż później „rozpuściły się” w pragmatycznym, medialno-wizerunkowym populizmie.

Stymulująca rola ośrodka farnego

W procesie budzenia się i dojrzewania bydgoskiego laikatu rola parafii farniej, dzięki obecności w niej biskupa, była nie do przecenienia. Był to ośrodek zarówno konsultacji wielu przedsięwzięć, głównie treści Tygodni Kultury Chrześcijańskiej, jak i swego rodzaju „parasol ochronny”, gdyż część owych przedsięwzięć wiązała się z pewnym ryzykiem. Wprawdzie nie nadużywano tego „parasola”, a stateczne, choć niekrępujące rady biskupa Jana Wiktora Nowaka były bardzo cenne, to jednak ów centralizujący życie religijno-społeczne miasta ośrodek, już przez sam fakt istnienia, odgrywał rolę stymulującą.

Parafia farna, jako *matka wszystkich bydgoskich parafii*⁵, nie odseparowywała się od trudnych problemów grup *społeczeństwa*

⁴ J. Tyrawa, *Wstęp*, w: *Jedynemu Bogu i Bydgoszczy*, s. 7.

⁵ Rozwój struktury kościelnej w okresie międzywojennym jednoznacznie dowodzi inicjatywnej i centralizującej roli parafii farniej w Bydgoszczy.

walczącego i nękanego, a wręcz przeciwnie: starała się je zrozumieć i wesprzeć laikat powołany ze swej natury do dokonania zmiany społeczno-politycznej. Zgodnie z dobrze pojętą zasadą kościelnej ekonomii, przymykano oczy na niezgrabności i błędy wielu świeckich, nie zmuszano ich do ortodoksyjnego, z punktu widzenia doktryny i eklezjologii katolickiej, zachowywania się. Parafia farna nie wiązała się z władzą, nie podparła jej swoim autorytetem, starając się zachować wobec niej dystans i krytycznie reagując na jej społeczne i antynarodowe działania. Zamawiane posługi religijne, szczególnie te, które przy okazji wiązały się z manifestacją uczuć narodowych i solidarnościowych, często nie były obciążane *iura stolae*. Mimo napięć społecznych i niewątpliwej inwigilacji przez tajne służby, parafia farna zawsze, choć przy zachowaniu niezbędnych środków ostrożności, otwarta była na potrzeby i postulaty świeckich.

Taka postawa wynikała poniekąd z doświadczeń kleru Kościoła rzymskokatolickiego w całym okresie Polski Ludowej, jeśli nie prześladowanego, to przynajmniej traktowanego jako ciało obce, niepasujące do koncepcji realnego socjalizmu. Mieliśmy więc do czynienia ze swoistą solidarnością grup co najmniej marginalizowanych i w każdej chwili narażonych na represje.

Przewartościowanie religijności

Masowe protesty społeczne, inspirowane powstaniem NSZZ „Solidarność”, stan wojenny i okres szczególnych reperkusji prawnych, a potem stopniowa transformacja ustroju nadały laikatowi nowy charakter. Zwiększyły się jego szeregi, zasilane przez ludzi, którzy swej aktywności społeczno-politycznej usiłowali nadać głębsze, w tym religijne, wartości.

Jednym ze skutków pojawienia się w strukturach kościelnych nowego laikatu było przewartościowanie w obrębie osobistej polskiej religijności. Osłabły jej typowe wady, a szczególnie jej charakter sensualistyczny, praktyczny i rytualistyczny, brak zaangażowania się w sprawy wiary, a szczególnie brak konsekwencji pomiędzy zasadami wiary a życiem na co dzień, oparcie bardziej na uczuciu niż na rozumie, nieznamość wielu prawd wiary. Młodzi, wykształceni ludzie tworzący nowy laikat zaczęli wierzyć gorliwiej i racjonalniej zarazem. Wpłynęło to oczywiście na duszpasterstwo, które również uległo przewartościowaniu, na co nałożyła się także rewolucja medialna i informatyczna, ale to już inna kwestia.

Trzeba jednak zaznaczyć, że Kościół bydgoski, otwierając się na *nowy laikat* i szukając dlań formuły działania, prowadził aktywną działalność w kręgach dotychczasowego laikatu, też ożywionego w latach 80. XX w. z racji określonych, trudnych warunków zewnętrznych oraz dokonujących się przemian.

Papież Paweł VI zamykając Sobór Watykański II (1962–1965), stwierdził: *Kościół musiał na nowo zdobyć świadomość samego siebie i dopiero z tej samoświadomości wyprowadzić współczesny kształt, który by lepiej wyraził jego cechy i misję*. Tak narodziła się idea i praktyka *aggiornamento*, czyli uwspółcześnienia i dostosowania Kościoła do wyzwań nowych czasów. Powstanie, rozwój i ewolucja *nowego laikatu* w latach 80. XX w. w Kościele bydgoskim były bez wątpienia lokalną realizacją tej idei na określonym etapie dziejów i w określonym miejscu. Problem tylko w tym, czy Kościół lokalny poprzez swój *nowy laikat* stał się – mówiąc językiem Konstytucji Duszpasterkiej o Kościele w Świecie Współczesnym – *zaczynem i niejako duszą społeczności ludzkiej?*

Summary

The 1980s marked a breakthrough, among others, in the history of the city's laity. Apart from locally-operating groups involved in religious formation and worship, the period saw the establishment of groups derived from the "Solidarity" movement which, though limited in number but very dynamic in nature, regarded the Church as one of the few enclaves of freedom. That environment – which at first had some difficulty comprehending the Church in full, but then demonstrated support to its activities by studying the Church's Social Doctrine – gave rise to lay institutions such as the local Literary Arch-Confraternity, St Brigid's Oblate Fraternity and the Ministry of Pastoral Care for Working People. New forms of zealous religious devotion, rational in nature and committed to social issues, emerged at that time. After 1989 some members of the Lower and Upper Houses of the Polish Parliament as well as municipal councillors identified themselves with the Church's Social Teaching and followed its guidelines in their political activities.